

Liberalisme i en krisetid

Berlingske Tidende, 21. februar 2009: Det er en udbredt misforståelse, at liberale tror, at markedet er perfekt. Intet er mere forkert, for liberalismen antager tværtimod, at mennesket ikke er perfekt, og dermed kan et marked bestående af individer heller ikke være det.

Af Jesper Lau Hansen

I to kronikker har lektor Michael Böss (31/ 1) og udenrigsminister Per Stig Møller (14/ 2) hyldet, hvad man kan kalde den pro-statslige linje i konservatismen, og har samtidig benyttet lejligheden til at tage afstand fra liberalismen. Af Møllers kronik forstår man, at konservatisme er en kombination af liberalisme og socialisme. Det kan undre, at konservatismen ikke, eller i hvert fald ikke længere, anser sig for en selvstændig ideologi i egen ret. Man kan jo være liberal uden at være liberalist, og social uden at være socialist.

En ting synes dog at forene konservative og socialister, og det er deres højlydte afstandtagen fra liberalismen. To modstridende følelser slår den liberalistiske iagttager af denne ejendommelige duet for hund og kat. Først en vis lettelse over, at ingen af dem har forstået, hvad der er liberalisme, der dog hurtigt afløses af forstemthed over, at man bag kritikken fornemmer en dunkel og forhåbentligt uerkendt længsel efter alternativer, som tiden ellers har forvist til historiens losseplads.

Socialisterne har det nok sværest, for der er næsten ingen længere, som ønsker produktionsmidlerne nationaliseret - med undtagelse måske af enkelte ledere af urentable virksomheder og ditto banker, og de tæller ikke rigtig i de kredse. De fleste andre har stadig i klar erindring, hvor forarmet både materielt og åndeligt de tidligere socialistiske lande var.

Tilsvarende synes de konservative ikke helt at gøre sig klart, hvad de egentlig stræber efter som alternativ til den markedsøkonomi, som lige for tiden er i krise. Møller vælger f. eks. at promovere konservatismens sag ved at slå på, at toget skal køre til tiden. Det er helt sikkert ikke hensigten, men det bringer altså ubehagelige minder frem om den italienske fascisme, der netop brugte dette sært pøntlige eksempel for at understrege behovet for den altomfavnende Stat.

Nu har fascisme i dagens sprogbrug undergået samme forvrængning som racisme, der rask væk bruges som det groveste skældsord uden hensyn til begrebets oprindelige indhold, hvilket gør det nær umuligt at bruge. Men fascismen var faktisk en særdeles tillokkende ideologi i mellemkrigstidens Europa, hvor den fremstod som en tredje vej mellem vestlig kapitalisme og Sovjetunionens virkeliggjorte socialisme. Det var en ideologi, som fornægtede individualismen og de interesse modsætninger, som denne medfører, og i stedet postulerede et fællesskab, hvor alle indgik i den samme folkekrop og dermed også var undergivet den samme vilje.

I deres søgen efter en tredje vej blev det ganske vanskeligt at skelne mellem fascisme, konservatisme og socialdemokratisme, herunder den amerikanske New Deal-variant. Böss fremhæver f. eks. præsident F. D. Roosevelts forkærlighed for planlægning i form af den Nationale Genopretningsplan og hans oprettelse af karteller. Det var den slags tiltag, der fik den italienske fører Mussolini til at erklære, at Roosevelt er en af os. Det var han heldigvis ikke, hvilket Mussolini fik at mærke på sin krop.

Men det er ikke desto mindre interessant at se, at selv om Böss erkender, at Roosevelts planlægning ikke virkede og måske endda forværrede krisen, så undskyldes det med planernes psykologiske og moralske mål om at skabe et fællesskab, og han bebrejder endda de liberale deres kritik af, at disse tiltag ikke virkede.

Det er åbenbart vigtigere for en statskonservativ at efterstræbe en varm fornemmelse af sammenhold, end det er at skabe et velfungerende samfund.

Hvad er så den liberalisme, der tilsyneladende unddrager sig fatteevnen hos så mange konservative og socialister? Det vigtigste kendetegn på liberalismen er nok dens skamløse individualisme. Det er virkelig det element, som mest af alt ophidser mange andre mere kollektivistiske ideologier og trosretninger. Udgangspunktet i individet udelukker ikke i liberalismen en anerkendelse af, at individet indgår i sociale sammenhænge, men det medfører den frækhed at hævde, at det er individet som afgør, hvilken sammenhæng det ønsker at indgå i.

Det er en udbredt misforståelse, at liberale tror, at markedet er perfekt. Intet er mere forkert, for liberalismen antager tværtimod, at mennesket ikke er perfekt, og dermed kan et marked bestående af individer heller ikke være det. Når man som liberal omhyggeligt har forklaret dette, kan man for en kort stund nyde en atmosfære af enighed selv med kollektivistiske ideologier, men man taber dem omgående igen, når man peger på, at heller ikke staten kan være perfekt, for også den består jo af uperfekte individer. Det er ubegribeligt, at folk, der snildt kan indse, at et individ kun tænker på at tilgodese sine egne interesser og magt, ikke kan forstå, at det naturligvis også gælder, hvis vedkommende får et offentligt embede. Så liberalismen er ikke modstander af regulering af markedet. Hvis krisen viser, at der var for lidt regulering på nogle områder, bør disse områder reguleres - og vice versa. Der skal m. a. o. ikke reguleres for at gavne staten, men samfundet.

Det skamløse ved liberalismens tro på individet ses af, at man anerkender det enkelte individs ønske om at tilgodese sine egne behov som både naturligt og gavnligt. Som liberal er man lige forundret, når puritaneren afviser egennyttens som grådighed, som når han ligestiller lidenskab med liderlighed. Udgangspunktet i individualismen betyder også, at man opfatter det enkelte individ som unikt og dermed forskelligt fra andre individer, hvilket udelukker, at nogle individers præferencer a priori skulle være bedre end andres. For liberalisten er mennesker lige, men ikke ens. Opfattelsen af, at alle er lige, gør liberalister til demokrater, men deres fokus på individet fører til det konstitutionelle demokrati, hvor forfatningen værner individets frihed mod flertallet.

Det er ligeledes individualismen, som begrundes liberalismens støtte til fri konkurrence, der er lige så forhadet i reaktionære kredse som den individualisme, den udspringer af. Det liberale krav om en fri forfatning med næringsfrihed blev afvist af enevældens mand, juristen A. S. Ørsted, der forsvarede stændersystemet med, at konkurrence jo blot ville føre til, at de dårlige underbød de gode. Det var ikke sidste gang, at en blændende begavet offentlig ansat udstillede sin afgrundsdybe uvidenhed om markedets funktion.

Konkurrencens moralske grund er, at den tillader det enkelte individ at udfolde sine evner bedst muligt. Dens materielle grund er, at den sikrer den bedst mulige udnyttelse af ressourcerne og dermed skaber velstand. Intet i liberalismen er til hinder for, at denne velstand uddeles efter demokratisk beslutning herom. Konkurrence sikrer innovation, fordi den fjerner ineffektive løsninger, hvad økonomen Schumpeter kaldte kreativ destruktion, hvorimod monopoler degenererer, uanset om de er private eller offentlige. Hvor der ikke er konkurrence til at skille det effektive fra det ineffektive, må man i stedet forlade sig på offentlig kontrol, hvilket er utilstrækkeligt. Enhver offentlig ansat kender efterhånden det rapporteringstyranni og den detaljestyre, som er alternativet til den fri konkurrence.

Problemet, og formodentlig en væsentlig medårsag til krisen, er, at vi lever i et samfund, der i stigende grad ikke vil tolerere tab.

Vi er så vant til fremgang, at vi ikke vil acceptere modgang. Virksomheder må ikke gå ned, folk må ikke blive arbejdsløse, investorer må ikke tabe penge, og i stedet søger staten at fastholde en kunstig vækst. Sådan reagerede vi sidste gang, da dotcom-boblen sprang ved årtusindskiftet, og skabte dermed den endnu større boble, som vi nu søger at imødegå ved endnu større planer.

Problemet er blot, hvordan vi sikrer, at individer opfører sig ansvarligt, hvis vi skåner dem for konsekvenserne af deres egen uansvarlighed? Dette er ikke liberalismens problem, men et generelt problem for ethvert samfund, der ønsker at betrygge sin befolkning.

Markedsøkonomien har eksisteret altid, liberalismen er højst 300 år; de to er åbenlyst ikke det samme. Men liberalismens tro på individet, dets skepsis over for staten, dets realistiske opfattelse af menneskets ufattelige evner og evige utilstrækkelighed, og den deraf følgende støtte til konkurrence som princip og styringsmiddel, er stadig lige aktuel - også i krisetider.